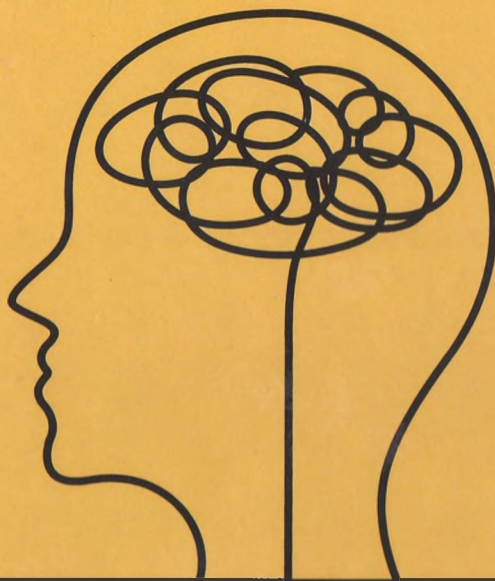

Національний медичний університет
імені О.О. Богомольця МОЗ України

КЛІНІЧНА ПСИХОЛОГІЯ

підручник

Національний медичний університет
імені О.О. Богомольця МОЗ України

КЛІНІЧНА ПСИХОЛОГІЯ

підручник

За науковою редакцією

Члена -кореспондента НАМН та НАПН України,
Заслуженого лікаря України,
професора Олександра НАУМЕНКА

Заслуженого лікаря України,
професора Михайла МАТЯША

Клінічна психологія : підручник / О. М. Науменко, М. М. Матяш, В. Є. Луцьов, М. М. Філоненко, Н. А. Тертична, О. О. Лазуренко, Н. О. Євдокимова, І. В. Рожкова, Б. М. Ткач, Л. В. Литвинова, Г. В. Войтович, Л. М. Логвиновська, А. І. Павлов, Л. М. Прудка; за наук. ред. О. М. Науменка, М. М. Матяш; ред.-упоряд. В. Є. Луцьов. — [Місце видання] : [Назва видавництва], [Рік видання]. — 470 с.

Рекомендовано Вченою Радою НМУ імені О.О.Богомольця
(протокол № 6 від 17.12.2025 р.)

Рецензенти:

Мозгова Г.П. — доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психосоматики та психологічної реабілітації факультету психології УДУ ім. Михайла Драгоманова.

Родіна Н.В. — доктор психологічних наук, професор, завідувачка кафедри клінічної психології та психодіагностики Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Слободін Т.М. — доктор медичних наук, професор, професор кафедри загальної і медичної психології Національного медичного університету імені О.О. Богомольця.

Підручник «Клінічна психологія» пропонує цілісне, системно вибудоване бачення клінічної психології як інтегративної галузі на перетині психології, медицини, нейронаук та системи охорони психічного здоров'я. У виданні послідовно розкривається визначення та місце клінічної психології в сучасних поведінкових науках, теоретико-методологічні засади й професійно-кваліфікаційні рамки діяльності фахівця, нейробіологічні та нейропсихологічні основи психічного функціонування та змін у терапії. Окремі розділи присвячено методології наукового дослідження й доказовості, якісним методам, аналізу й синтезу клінічних даних, вивченню особистості, психічної адаптації/деадаптації та закономірностей розвитку впродовж життєвого шляху. Практико-орієнтований блок охоплює психологічне консультування в клінічній практиці та етико-деонтологічні засади професійної діяльності, а завершальний розділ інтегрує підходи клінічної психології з міжнародними класифікаціями МКФ, МКХ-11 та МКВ/ICHI, акцентуючи на вимірах функціонування, уясті, здоров'я й благополуччя людини.

Підручник адресовано студентам магістратури спеціальностей «Психологія» освітніх програм «Клінічна психологія», практичним психологам, психотерапевтам, лікарям та іншим фахівцям, залученим до системи охорони психічного здоров'я.

Під час написання окремих глав підручника були використані допоміжні інструменти штучного інтелекту — Grammarly, ChatGPT (OpenAI) і Consensus — для пошуку першоджерел, мовного редагування та аналітичної та графічної асистенції. Остаточний зміст і висновки сформульовано авторами.

© О. М. Науменко, М. М. Матяш, В. Є. Луцьов, М. М. Філоненко,
Н. А. Тертична, О. О. Лазуренко, Н. О. Євдокимова, І. В. Рожкова,
Б. М. Ткач, Л. В. Литвинова, Г. В. Войтович, Л. М. Логвиновська,
ISBN 978-617-8141-13-4 А. І. Павлов, Л. М. Прудка, 2025

ЗМІСТ

Глава 1.	Клінічна психологія: визначення та місце в системі охорони здоров'я та поведінкових наук	10
Глава 2.	Теоретико-методологічні основи клінічної психології. Професійно-кваліфікаційні рамки діяльності	31
Глава 3.	Нейробіологічні основи клінічної психології ...	66
Глава 4.	Нейропсихологічні основи клінічної психології та ідея змін в терапії.....	93
Глава 5.	Методологія наукового дослідження та доказовість в клінічній психології.....	121
Глава 6.	Методи дослідження в клінічній психології: якісні підходи, аналіз та синтез даних.....	173
Глава 7.	Особистість у контексті досліджень клінічної психології	201
Глава 8.	Психічна адаптація, дезадаптація у вимірах клінічної психології.....	273
Глава 9.	Клінічна психологія розвитку особистості: теоретичні засади та практичні аспекти	306
Глава 10.	Психологічне консультування в практиці клінічного психолога	384
Глава 11.	Етика та деонтологія в клінічній психології...	419
Глава 12.	Клінічна психологія здоров'я і благополуччя людини у вимірах міжнародних класифікацій: МКФ, МКХ-11 та МКВ/ICHI.....	440

ПЕРЕДМОВА НАУКОВИХ РЕДАКТОРІВ

Клінічна психологія у першій чверті XXI століття опинилася серед тих галузей знання, які переживають найглибшу трансформацію. Зміна парадигми від вузько «медичної» моделі до біопсихосоціального та функціонального підходів, поява нових нейронаукових даних, становлення доказової психотерапії, цифровізація охорони психічного здоров'я, масові травматичні події й війни – усе це радикально переозначає роль клінічного психолога у системі допомоги людині. Сучасний фахівець уже не може обмежуватися набором технік чи «шкіл»; він має мислити категоріями міждисциплінарної взаємодії, нормативних класифікацій, доказових протоколів, етичної відповідальності й суспільного мандату на захист психічного здоров'я.

У цих умовах потреба в системному, концептуально цілісному підручнику з клінічної психології для рівня магістратури є не просто академічним завданням, а елементом інфраструктури охорони психічного здоров'я. Представлений підручник покликаний відповісти саме на цю потребу. Він інтегрує класичні напрацювання клінічної психології з сучасними нейробіологічними, методологічними, етичними й клініко-практичними орієнтирами, віддзеркалюючи як глобальні тенденції, так і специфіку українського контексту, позначеного тривалою війною, масштабною травматизацією населення та реформами системи охорони здоров'я.

Структура підручника вибудована таким чином, щоб провести читача послідовною траєкторією – від понятійних і методологічних засад до специфічних клінічних застосувань і соціально-правових рамок професії. **У Главі 1 «Клінічна психологія: визначення та місце в системі охорони здоров'я та поведінкових наук»** здійснено розгорнутий аналіз сучасних міжнародних дефініцій клінічної психології, показано її відмінність від психології здоров'я

та медичної психології, а також окреслено місце клінічного психолога в мультидисциплінарних командах. Автори інтегрують підходи АРА, європейські моделі, сучасні формати телепсихології, моделі інтегрованої допомоги і глобального психічного здоров'я, тим самим задаючи високий методологічний стандарт для всього видання.

Глава 2 «Теоретико-методологічні основи клінічної психології». Професійно-кваліфікаційні рамки діяльності поглиблює цю оптику, подаючи клінічну психологію як інтегративну галузь на стику психології, медицини, психіатрії, нейронаук та соціальної сфери. Тут систематизовано об'єкт і предмет клінічної психології, окреслено коло її завдань і ключових розділів – від патопсихології й нейропсихології до психосоматичної, кризової, адиктивної та реабілітаційної психології. Особливе місце займає аналіз професійно-кваліфікаційних рамок діяльності клінічного психолога й лікаря-психолога в Україні: нормативно-правові засади, освітні вимоги, роль у військовій та кризовій допомозі, в системі реабілітації й охорони психічного здоров'я в умовах війни. Таким чином, перші дві глави формують «метатеоретичний каркас» підручника, в якому подальші розділи набувають чітких координат.

Логічним наступним рівнем є **нейробіологічний та нейропсихологічний блок – Глави 3 і 4.** У центрі уваги – структура і функціонування мозку, сучасні уявлення про мозкові мережі, нейропластичність, взаємозв'язок між нейробіологічними механізмами та психічними розладами, а також клінічна нейропсихологія як простір діалогу між психологією, неврологією й психіатрією. Окремий акцент зроблено на тому, як нейропсихологічні концепції та дані нейронауки приводять до перегляду традиційних психотерапевтичних підходів, стимулюючи розвиток ідеї змін у терапії: від «симптомоцентричних» до процесуальних, мережових та персоналізованих моделей втручання.

Ключовою особливістю підручника є наявність методологічного ядра, яке становлять **Глава 5 «Методологія наукового дослідження та доказовість в клінічній психології»** і **Глава 6 «Методи дослідження в клінічній психології: якісні підходи, аналіз та синтез даних»**. У цих розділах розгортається сучасне бачення клінічної психології як науки, що функціонує у форматі evidence-based practice: від постановки дослідницьких питань і вибору дизайнів (від клінічних випробувань до змішаних методів) – до інтерпретації результатів, критичної оцінки доказів і інтеграції їх у практику. Окрема увага приділена якісним методам, аналізу наративу, клінічному випадку, методам аналізу й синтезу даних, без яких неможливо адекватно досягнути суб'єктивний досвід пацієнта, контекст його страждання та ресурси для зростання. Саме цей методологічний блок є запорукою того, що майбутній фахівець не лише «користуватиметься методиками», а й критично мислитиме, проєктуватиме й оцінюватиме власні втручання.

Наступні розділи можна умовно об'єднати в персонологічно-адаптаційний блок, що розкриває суб'єкта клініко-психологічної взаємодії у часовому й контекстуальному вимірах. У **Главі 7 «Особистість у контексті досліджень клінічної психології»** увагу зосереджено на структурі та динаміці особистості, взаємозв'язку рис, мотивацій, цінностей і клінічних проявів, на персонологічних моделях, що дозволяють зрозуміти унікальність психічного функціонування конкретної людини. **Глава 8 «Психічна адаптація, дезадаптація»** розглядає адаптаційні процеси, механізми дезадаптації, стресу, резилієнтності, формування стійких дезадаптивних станів у типовій та екстремальній (зокрема воєнній) реальності. **Глава 9 «Клінічна психологія розвитку особистості: теоретичні засади та практичні аспекти»** переносить фокус до життєвого циклу, від дитинства до пізньої дорослості, аналізуючи вікові особливості

вразливості й ресурсності, а також специфіку клініко-психологічної допомоги на різних етапах розвитку.

Глава 10 «Психологічне консультування в практиці клінічного психолога» переходить від загальних моделей і класифікацій до безпосередньої практики взаємодії з клієнтом/пацієнтом. У центрі уваги – структурування консультативного процесу, клінічне інтерв'ю, вибір технік залежно від запиту, організаційні та інституційні рамки консультування в системі охорони здоров'я. Читачеві демонструється, як теоретико-методологічні та нейробіологічні засади, викладені в попередніх главах, «перекладаються» на мову конкретної зустрічі зі стражданням, зміною, кризою.

Не менш принциповим для сучасної клінічної психології є етико-деонтологічний вимір, якому присвячено **Главу 11 «Етика та деонтологія в клінічній психології»**. Тут систематизуються моральні принципи й професійні стандарти діяльності клінічного психолога: інформована згода, конфіденційність, межі компетентності, управління професійними межами, запобігання шкоді, взаємодія з інституціями та командою. Особливу увагу приділено специфічним викликам медичних закладів, військового середовища, телепсихології, роботі із вразливими групами, де вартісні судження та етичні дилеми є невідворотними.

Завершує підручник **Глава 12 «Клінічна психологія здоров'я і благополуччя людини у вимірах міжнародних класифікацій: МКФ, МКХ-11 та МКВ/ICHI»**. Цей розділ інтегрує здобутки клінічної психології з рамками міжнародних класифікацій, що дедалі активніше впроваджуються в українську систему охорони здоров'я. Перехід від суто нозологічно орієнтованої моделі до моделі функціонування, участі та якості життя (МКФ), оновлення діагностичних підходів у МКХ-11, поява МКВ/ICHI – усе це створює нові горизонти для клінічного психолога як фахівця, здатного «перекладати» мову симптомів на мову функціонування,

реабілітації, посттравматичного зростання, збереження здоров'я та благополуччя. Саме тут найвиразніше проступає інтеграція клінічної психології з громадським здоров'ям, реабілітологією, соціальною політикою.

Важливим дидактичним ресурсом підручника є його **навчально-методичний апарат**. Кожна глава супроводжується чітко сформульованими навчальними цілями, ключовими поняттями, питаннями для самоконтролю, а також завданнями реферативного й тестового типу, що дозволяє використовувати книгу як основу для курсів магістерського рівня, програм підготовки й підвищення кваліфікації, клінічної інтернатури та супервізійних груп. Така структура стимулює не лише засвоєння готових знань, а й розвиток критичного мислення, уміння пов'язувати теоретичні моделі з практичними кейсами, будувати власну дослідницьку й клінічну траєкторію.

За своєю концепцією цей підручник орієнтований на **майбутніх клінічних психологів, лікарів-психологів, психотерапевтів, а також фахівців суміжних дисциплін** – психіатрів, сімейних лікарів, неврологів, реабілітологів, фахівців з громадського здоров'я. Він може бути використаний як базовий ресурс у магістерських освітніх програмах з клінічної психології, медичної психології, психічного здоров'я, а також як довідник у щоденній клінічній практиці, при розробці локальних протоколів, програм реабілітації й профілактики.

Водночас це не «закрита система знання», а запрошення до професійного діалогу. Представлені в розділах теоретичні моделі, методи дослідження, клініко-психологічні підходи й етичні орієнтири мають, на нашу думку, слугувати відправною точкою для подальшого розвитку української клінічної психології в європейському та світовому просторі – від адаптації міжнародних протоколів до створення власних, від локальних досліджень до участі в глобальних ініціативах у сфері психічного здоров'я.

Бажаємо читачам – студентам, викладачам, практикам – творчого, але водночас критичного прочитання цієї книги, готовності співвідносити її зміст із власним досвідом, ставити запитання, уточнювати, розширювати й поглиблювати представлені підходи. Саме в такому діалозі між текстом, практикою й наукою й народжується жива, сучасна клінічна психологія, здатна відповідати на виклики нашого часу.

З повагою, наукові редактори

**Член-кореспондент НАМН та НАПН України,
Заслужений лікар України,
професор Олександр НАУМЕНКО**

**Заслужений лікар України,
професор Михайло МАТЯШ**

ГЛАВА 1

КЛІНІЧНА ПСИХОЛОГІЯ: ВИЗНАЧЕННЯ ТА МІСЦЕ В СИСТЕМІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ТА ПОВЕДІНКОВИХ НАУК

Науменко О.М., Матяш М.М.

Клінічна психологія розглядається як інтегративна галузь, що поєднує науку, теорію та практику для розуміння, діагностики, лікування та профілактики психічних і поведінкових розладів у широкому біопсихосоціальному контексті. У главі аналізуються сучасні міжнародні визначення клінічної психології (АРА, європейські моделі), її відмінність від психології здоров'я та медичної психології, а також місце в системі охорони здоров'я та поведінкових наук. Особливу увагу приділено ролі клінічного психолога в мультидисциплінарних командах, взаємодії з психіатрами та лікарями інших спеціальностей, етичним стандартам і викликам телепсихології та інтегрованої допомоги. Розглядаються актуальні напрями досліджень (психопатологія, нейропсихологія, адикції, сімейні аспекти, цифрове психічне здоров'я, глобальна психічна охорона здоров'я) та тенденції розвитку клінічної психології як центральної ланки між медициною, нейронауками й суспільними/поведінковими науками.

Ключові слова: клінічна психологія, психологія здоров'я, медична психологія, біопсихосоціальна модель, мультидисциплінарна команда, телепсихологія, психотерапія, психічне здоров'я населення, глобальне психічне здоров'я, цифрові інтервенції.

Навчальні цілі

Після опрацювання розділу магістрант(-ка) зможе:

1. Пояснити сучасні визначення клінічної психології та їхній зв'язок із моделлю «наука–теорія–практика».
2. Відмежувати клінічну психологію від психології здоров'я та медичної психології, обґрунтовуючи різницю у фокусі, контексті та завданнях.
3. Описати основні функціональні ролі клінічного психолога в системі охорони здоров'я та поведінкових наук.
4. Пояснити принципи взаємодії клінічного психолога з психіатрами та іншими медичними фахівцями з акцентом на уникненні конфлікту ролей.
5. Навести приклади застосування біопсихосоціальної моделі в клініко-психологічній практиці.
6. Окреслити ключові напрями сучасних досліджень у клінічній психології та їхній зв'язок із проблемами громадського здоров'я.
7. Критично обговорити виклики й можливості телепсихології та цифрових інтервенцій у клінічній практиці.

Клінічна психологія сьогодні розглядається як одна з ключових ланок системи охорони психічного здоров'я, що поєднує фундаментальні дослідження, розробку теорій та безпосередню практичну допомогу пацієнтам. Історично сам термін «clinical psychology» уперше ввів Лайтнер Вітмер наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття; він бачив нову галузь на перетині медицини, освіти та соціології, а перша психологічна клініка працювала переважно з дітьми з поведінковими й навчальними труднощами. Уже в ранніх публікаціях Вітмер наголошував, що клінічна психологія має стосуватися людей різного віку й широкого спектра проблем, від освітніх до психічних розладів.

У сучасних англomовних підручниках часто пропонують «короткі» визначення клінічної психології як галузі, що «вивчає, оцінює й лікує людей із психологічними проблемами